

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.38.07>

УДК 327.8(470)(4-672EU):316.77

Алла Гуменюк,
кандидат політичних наук, доцент,
начальник відділу міжнародного співробітництва та євроінтеграції,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7930-3666>; e-mail: alla1969.04@gmail.com

Антон Пастовенський,
аспірант кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7905-6871>; email: pastovenskyu@gmail.com

ПРОПАГАНДА, КОНСПІРАТИВНІ НАРАТИВИ ТА ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ: ВПЛИВ РОСІЙСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВАХ ЄС

У статті проаналізовано еволюцію російських інформаційно-психологічних операцій у державах Європейського Союзу після 2014 р. та їхнє посилення в умовах повномасштабної війни з 2022 р., коли пропагандистські повідомлення дедалі частіше подаються у форматі конспіративних наративів і використовуються як інструмент тиску на внутрішньополітичні процеси. Метою дослідження є пояснення причинно-наслідкового ланцюга, за якого конспіративні сюжети підвищують афективну та вертикальну поляризацію, підривають довіру до інститутів і ускладнюють ухвалення рішень, що проявляється в зниженні інституційної керованості та зростанні ризиків внутрішньополітичної нестабільності. Методологічно робота поєднує теоретичний синтез підходів реалізму, лібералізму та конструктивізму з елементами дискурс-аналізу та порівняльного аналізу, а також аналітичним розбором показових європейських прикладів (зокрема Чехії, Словаччини, Румунії, Фінляндії та Франції). Виявлено, що конспіративні наративи виконують не лише функцію «пояснення» подій, а й роль політичної технології: вони формують узгоджену схему ворога, нормалізують делегітимацію опонента, конвертують невизначеність у моральну певність і цим полегшують мобілізацію навколо радикальних вимог. Ключовими механізмами є ерозія довіри та процедурної легітимності, фрагментація публічної сфери через платформні алгоритми та мережеві спільноти, емоційна поляризація та потенційна «конвертація» онлайн-радикалізації в офлайн-дії. Показано, що сила ефекту залежить від конфігурації інституційної спроможності, медіаекосистеми та регуляторних режимів платформ. Практичний висновок полягає в тому, що протидія має поєднувати платформне врядування, стратегічні комунікації та підсилення демократичної стійкості без підміни безпекових завдань обмеженням політичного плюралізму.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції; пропаганда; конспіративні наративи; політична поляризація; довіра; демократична стійкість; Європейський Союз.

Вступ. Після 2014 року російські інформаційно-психологічні операції (ІПСО) в Європі дедалі рідше обмежуються простим поширенням неправдивих повідомлень. Їхня мета полягає у поступовому загостренні політичних конфліктів і підриві довіри в суспільстві. Такий підхід ускладнює спільні дії держав, послаблює віру в демократичні процедури та створює умови для перегляду зовнішньої політики під впливом внутрішніх суперечок. Саме тому в 2024–2025 роках Європейський Союз дедалі частіше розглядає захист демократії як складову безпеки, а не лише як сферу публічних комунікацій, зокрема в межах ініціативи «Демократичного щита» («Democracy Shield») [European Commission, 2025b]. Паралельно посилюється регуляторна відповідь – через DSA та оновлений Кодекс практики, – що свідчить про прагнення перевести боротьбу з маніпуляціями з морального протиставлення «права або брехня» у площину чітких правил і відповідальності цифрових платформ [European Commission, 2025a].

Однак коли розмову зводять лише до «боротьби з фейками», губиться головне: ІПСО – це різновид політичної боротьби. Вони діють не всупереч внутрішнім проблемам європейських суспільств, а спираються на них і підсилюють їх. Тому аналіз має пояснювати

не тільки те, що саме поширюють у медіа, а й чому окремі сюжети приживаються, як вони впливають на змагання партій і за яких умов інформаційний тиск переходить у конкретні політичні дії. У цьому тексті пропонується саме таке переосмислення: перенести увагу з переліку окремих випадків на причинно-наслідкову модель, у якій ПІСО розглядаються як засіб державного впливу змішаного типу, що вбудовується у місцеві медіа, партійні стратегії та наявні лінії поділу в суспільстві.

Мета статті полягає в теоретико-аналітичному осмисленні того, як російські інформаційно-психологічні операції в європейському медіапросторі інструменталізують конспіративні наративи для загострення політичної поляризації та підриву внутрішньополітичної стабільності держав Європейського Союзу. У фокусі перебувають не поодинокі неправдиві сюжети, а цілісна зв'язка «доктрина інформаційного протистояння – мережа акторів – цифрові платформи – трансформація політичних поділів», у межах якої конспіративні пояснювальні схеми виконують роль універсального «перекладача» складних подій у прості конфліктні рамки та посилюють недовіру до інституцій.

Завдання статті: уточнити концептуальну зв'язку між російськими інформаційно-психологічними операціями та політичною поляризацією в державах ЄС через інструменталізацію конспіративних наративів; виокремити ключові механізми впливу (підриг довіри, афективна мобілізація, фрагментація публічної сфери) та показати їхню причинно-наслідкову послідовність; визначити умови, за яких зазначений вплив посилюється або послаблюється (інституційна спроможність, характеристики медіаекосистеми, роль цифрових платформ і регуляторних режимів); проілюструвати запропоновану логіку на релевантних європейських прикладах; сформулювати висновки щодо наслідків для внутрішньополітичної стабільності та окреслити напрями протидії.

Методологічно дослідження спирається на поєднання структурно-функціонального аналізу (реконструкція архітектури інформаційно-психологічних операцій як підсистеми гібридної війни), дискурс-аналізу та аналізу рамкування (вивчення конспіративних наративів як специфічної рамки інтерпретації політичних конфліктів), а також порівняльного аналізу емпіричних даних для держав Центрально-Східної та Західної Європи. Емпіричну базу становлять: аналітичні матеріали RAND щодо моделі «брандспойт брехні» [Paul & Matthews, 2016] та еволюції російських інформаційних операцій [European Commission, 2024]; звіти GLOBSEC Trends про сприйняття ЄС, НАТО та війни Російської Федерації проти України в країнах Центрально-Східної Європи [GLOBSEC, 2023]; дослідження Центру передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій (NATO StratCom COE) [(NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2018), Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE) [European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats & Joint Research Centre, 2020] та інституцій ЄС щодо гібридних загроз і дезінформації [European Parliamentary Research Service, 2020]; а також міждисциплінарні праці з психології конспіративного мислення й емоційної поляризації [Imhoff et al., 2022; Iyengar et al., 2012].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі сегменти проблеми вже досить ґрунтовно опрацьовано в літературі, проте їхня інтеграція в єдину аналітичну рамку залишається недостатньою. Перший пласт становлять дослідження російської моделі пропаганди та стратегічних комунікацій. Класичні напрацювання RAND описують російську пропаганду як високоінтенсивний, багатоканальний потік повідомлень із низькою увагою до фактичної достовірності, проте з високою увагою до емоційного впливу й повторюваності (модель «брандспойт брехні»). Пізніші звіти цієї ж дослідницької школи уточнюють, що на тлі війни відбувся зсув від домінування телевізійних каналів до складних цифрових екосистем, у яких взаємодіють мережі акаунтів, псевдомедіа, «підставні» сторінки та інструменти точкового націлювання повідомлень на вузькі групи [Bodine-Baron et al., 2018].

Дослідження Центру передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій і низка прикладних розвідок (зокрема щодо України, країн Балтії, Швеції) демонструють, що російські інформаційні операції системно «прив'язуються» до конкретних політичних подій – виборів, референдумів, рішень щодо санкцій, дебатів про безпеку та взаємини з НАТО – і комбінуються з іншими елементами гібридного тиску. У межах досліджень гібридних загроз інституції ЄС та Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам пропонують концептуальні підходи, які трактують гібридні впливи як «сіру зону» між війною і миром: інформаційний компонент у такій логіці є водночас і самостійною загрозою, і множителем ефекту інших інструментів – економічних, енергетичних, дипломатичних, кібернетичних [European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, 2020].

Другий пласт охоплює емпіричні дослідження конспіративного мислення, дезінформації та політичної поляризації. Порівняльні кроснаціональні роботи показують, що «конспіративний менталітет» пов'язаний не стільки з конкретною ідеологічною позицією, скільки з тяжінням до крайніх полюсів політичного спектра, недовірою до інституцій і підвищеною чутливістю до антиелітних наративів [Imhoff et al., 2022]. Дослідження, проведені в контексті пандемії COVID-19, засвідчують, що віра в конспіративні теорії на кшталт «спланованої пандемії», «біолабораторій НАТО», «вакцин як інструмента контролю» [Gemenis, 2021] корелює зі слабшою підтримкою наукового консенсусу, більшою толерантністю до радикальних політичних рішень і підвищеною сприйнятливістю до дезінформації щодо інших тем, зокрема й щодо війни Російської Федерації проти України. Новіші міждисциплінарні роботи про політичний потенціал конспіративних теорій у Центрально-Східній Європі та на Західних Балканах [Krekó, 2020; GLOBSEC, 2022] наголошують, що конспірологія перетворюється на ресурс мобілізації для популістських і крайніх сил: їхня риторика вибудовується на протиставленні «зрадницьких еліт» і «справжнього народу» та легко узгоджується з прокремлівськими сюжетами.

Третій пласт стосується внутрішньополітичної стабільності в ЄС і механізмів протидії гібридним загрозам. Аналітичні документи інституцій ЄС та Європейського парламенту акцентують, що дезінформаційні кампанії й конспіративні наративи підривають ключові опори європейської демократії – обмеженість державної влади, плюралізм, свободу медіа та економічну відкритість – і тому потребують всеохопного підходу, який поєднає інструменти безпеки, регулювання цифрових платформ, розвиток медіаграмотності та залучення громадянського суспільства. У цьому контексті дані GLOBSEC Trends (зокрема за 2023 рік) показують парадоксальне поєднання: країни Центрально-Східної Європи демонструють високу підтримку України та євроатлантичного курсу, але водночас – суттєву поширеність конспіративних переконань, що створює структурну вразливість до прокремлівських сюжетів і підвищує ризики поглиблення поляризації [GLOBSEC, 2023].

Попри значний обсяг робіт, менш опрацьованою залишається саме інтегральна модель, яка одночасно враховувала б доктрину та механізми російських ПСО, психологічну специфіку конспіративних наративів і їхній політичний ефект у вигляді емоційної поляризації, радикалізації та делегітимації демократичних процедур у державах ЄС. Заповненню цієї лакуни й присвячене наше дослідження.

Результати та дискусії. ПСО варто розглядати як сукупність дій, спрямованих на те, щоб змінювати уявлення людей, їхні емоційні реакції та звичні моделі поведінки так, аби це давало політичну користь ініціаторові операції. У європейських умовах ця користь зазвичай є опосередкованою: мета не обов'язково в тому, щоб «переконати» громадян у конкретній тезі, а в тому, щоб зробити політичну систему менш здатною до згуртованих рішень – наприклад, щодо санкцій, підтримки України чи питань безпеки. Показово, що в окремих медіасередовищах обсяг матеріалів прокремлівських ресурсів стає співмірним або навіть більшим за продукцію провідних медіа. У результаті дезінформація формує паралельний

інформаційний простір, який не просто коментує політику, а пропонує інші уявлення про те, що є «законним» і «правильним» у публічному житті [Cvrček & Fidler, 2024].

Важлива зміна полягає у відмові від пояснення на кшталт «люди повірили у фейк» на користь системного погляду: які інституційні та соціальні умови роблять суспільства вразливими до операцій, що спираються на недовіру і водночас посилюють її. У цьому сенсі ПСГО доцільно аналізувати як цілеспрямовану роботу з конфліктами в публічній сфері: запуск і підтримку сюжетів, які підсилюють уже наявні настрої – накопичене роздратування, недовіру до еліт, спротив глобалізації – у поєднанні з інструментами поширення в інтернеті (онлайн-платформи, боти, рекламні інструменти, місцеві сайти-посередники).

Реалістична традиція в міжнародних відносинах трактує ПСГО як інструмент державного тиску та стримування там, де застосування прямої військової сили є надто затратним або ризикованим. У такій логіці інформаційні операції доповнюють військові й економічні засоби, дозволяючи послаблювати опонента через внутрішні розколи, знижувати готовність до колективної оборони та підвищувати політичну ціну солідарності в демократичних державах, де громадська думка безпосередньо впливає на зовнішню політику. Приклад Франції з копіюванням сайтів медіа та масовим засміченням інформаційного поля добре демонструє цю логіку: кінцевим результатом стає не «факт», а стійкий сумнів як політичний стан [European External Action Service EEAS, 2025].

Ліберальний підхід робить акцент на правилах і роботі інституцій. У цьому разі головне питання таке: як вибудувати регулювання і відповідальність онлайн-платформ так, щоб зменшити зовнішні маніпуляції та водночас не підрізати свободу слова, демократичне політичне змагання. Те, що ЄС переходить до чіткіших процедур і формальних інструментів співпраці з платформами [European Commission, 2025a], свідчить, що без таких важелів перевірка фактів і спростування працюють лише як тимчасові «латки».

У цій ситуації Росія діє не тільки як джерело маніпулятивних матеріалів. Вона також намагається підмінити зміст самих демократичних понять, наприклад, через постійні посилення на «свободу слова». На практиці цю свободу трактують як право без обмежень поширювати скоординовані маніпуляції та дезінформацію, а ключові ознаки демократичної публічної дискусії – різноманіття поглядів, незалежні медіа, прозорість походження політичних повідомлень і підзвітність влади – свідомо «відсувають» убік. У підсумку «свобода слова» стає зручним прикриттям для зовнішнього втручання в інформаційний простір і підризу довіри до демократичних процедур. По суті, боротьба точиться не лише за зміст висловлювань, а й за правила: хто, як і з якою відповідальністю формує політичні смисли в чужому публічному просторі.

Підходи, що підкреслюють роль норм та ідентичностей, додають ще одну важливу деталь. Наративи ПСГО працюють найкраще тоді, коли вони нашаровуються на місцеві уявлення про «своїх» і «чужих», справедливість, суверенітет, традицію або «зраду еліт». Конспіративні історії дають просте пояснення складним соціально-економічним проблемам і перетворюють їх на моральні конфлікти. Саме тому одних фактів часто недостатньо: для частини людей такі сюжети повертають відчуття контролю, бо пропонують зрозумілих «винних».

Вплив ПСГО зручно описувати як ланцюжок кількох кроків. Спочатку створюють і підтримують мережу каналів, через які потрібні сюжети постійно доходять до аудиторій. Далі вмикається підсилення в соціальних мережах: платформи просувають емоційні й конфліктні повідомлення, а спільноти з низькою довірою до держави та медіа охоче поширюють їх як «свою правду». Третій крок – зміна правил політичної боротьби: сили, які грають на гніві й образі, отримують перевагу, бо конфлікт мобілізує швидше, ніж програми розвитку. Наслідок – робота інституцій ускладнюється: рішення ухвалювати важче, компроміс починають сприймати як слабкість або зраду, а частина суспільства стає більш терпимою до «сильної руки» або різких зовнішньополітичних поворотів.

Найпоширеніший спосіб дії ІПСО в ЄС – «посів» потрібних сюжетів у місцеві лінії поділу. У Чехії це видно у систематичному повторенні прокремлівських тез на мережі локальних сайтів, де значна частина матеріалів є перекладом або переробкою контенту російських державних медіа [Cviček & Fidler, 2024]. Важливий тут не один текст, а тривалий ефект: рамки на кшталт антиНАТО, антиЄС або антиукраїнських сюжетів стають звичними поясненнями політики.

Другий механізм – засмічення інформаційного простору і підробка під легітимні джерела. Для цього створюють копії сайтів медіа, а вигадані історії подають у формах, схожих на журналістські. У Франції такі кампанії працювали на те, щоб розмити межу між фактом і вигадкою та привчити аудиторію до думки, що «підозрілим може бути будь-який текст» [European External Action Service, 2025]. На рівні сприйняття це дає небезпечний результат: люди не обов'язково стають «про-російськими», але звикають не перевіряти й не довіряти нікому – і тому легше приймають популістські прості відповіді.

Третій механізм – поєднання інформаційного тиску з ударами по інфраструктурі. Пошкодження підводних кабелів, газопроводів та інших мереж у Балтійському регіоні створює невизначеність, і в такій ситуації інформаційні вкиди звучать правдоподібніше: коли стається збій, суспільство охоче шукає «приховану змову». Важливо, що такі інциденти піднімають загальний рівень тривоги й переводять розмову про безпеку в площину страхів «за саме існування» [Braw, 2025; Lehto & Kauranen, 2026].

Четвертий механізм – використання радикальних груп і провокацій, які можуть підірвати довіру між союзниками або розпалити теми, що легко заряджають емоції (релігія, міграція, питання ідентичності). Обговорення провокацій у скандинавському контексті показує, як «чутливі символи» можуть перетворюватися на важелі тиску в переговорах про безпеку та членство в союзах [Wee, 2024].

П'ятий механізм полягає у трансляції онлайн-радикалізації в офлайнову поведінку та рішення, причому ключовим є уникнення редукаціоністських пояснень на кшталт «неосвічені/довірливі». Емпірично переконливішою виглядає комбінація когнітивних і соціальних умов: прогалини в медіаграмотності (які не зникають автоматично з вищою освітою), інформаційна сегментація, соціальна ізоляція, знижена інституційна довіра та схильність до тривожного тлумачення загроз, що активує логіку «превентивного самозахисту». За цих умов конспіративні наративи можуть «прилипати» і до аудиторій із формально високим людським капіталом, оскільки діють не через брак знань як такий, а через мотиваційне мислення, ідентичнісні рамки та афективну мобілізацію. Показовим у цьому сенсі є чеський контекст, де впродовж останніх років спостерігалася не поодинокі, а системна конвертація конспіративних сюжетів у колективні форми дії: від масових протестних мобілізацій і мережевих кампаній інституційної недовіри до легітимації радикальніших «запобіжних» сценаріїв поведінки в частини прихильників таких наративів. Отже, ІПСО здатні підштовхувати до безпекової ескалації як макрорівневими каналами (ерозія довіри, поляризація, нормалізація крайніх інтерпретацій), так і мікрорівневими (внутрішня готовність діяти), навіть без прямого операційного керування кожним окремим випадком [International Centre for Counter-Terrorism, 2024].

Конспіративні сюжети в сучасних ІПСО відіграють особливу роль: вони поєднують уривки фактів і сильні емоції в одну «картину світу», де нібито немає випадковостей, а за всім стоять таємні змови. У такій логіці конспірологія – це не просто набір помилкових тверджень. Вона підмінює звичні правила перевірки інформації, послаблює авторитет експертних інституцій і робить медіа зручним «ворогом». Показовим є поширення історій на кшталт QAnon, які нерідко підсилюються авторитарними акторами, бо вони розпорошують суспільство та переводять політичні суперечки в режим моральної паніки [The Soufan Center, 2021].

Пандемія COVID-19 стала кризою, у якій конспіративні пояснення почали змагатися з офіційними рішеннями – від антивакцинних рухів до зростання недовіри до медичних установ. Для ІПСО це був зручний «полігон»: можна було швидко розкручувати недовіру, піднімати хвилі протестів, перевіряти, як працюють алгоритми соцмереж, і підлаштовувати повідомлення під різні країни та мови [European Commission, 2020]. Важливо, що після 2022 року багато пандемічних сюжетів просто перенесли на війну: ті самі канали й блогери часто без паузи перевели аудиторію від теми «санітарної диктатури» до теми «війни, вигідної елітам».

Порівняння Чехії, Словаччини, Румунії, Фінляндії та Франції показує, що ІПСО не дають одного й того ж результату в усіх країнах. Це радше набір прийомів, який підлаштовується під партійну конкуренцію, медіасередовище та історичну пам'ять. Тому вразливість визначається не лише силою зовнішнього тиску, а насамперед здатністю суспільства перетворювати конфлікти на політичний компроміс.

Словаччина демонструє ситуацію, коли високий рівень поляризації та дефіцит довіри створюють ґрунт для того, щоб дезінформаційні сюжети перетворювалися на виборчий успіх і впливали на державну політику. Опис словацького контексту підкреслює глибину розколу та взаємні звинувачення в «зраді». У таких умовах поміркована позиція стає політично дорогою, а популістські гасла – вигідними [Burke, 2023]. Тоді ефект ІПСО має накопичувальний характер: кожна нова криза нашаровується на попередню, а недовіра стає ресурсом для радикальних акторів.

Чехія, попри значний обсяг дезінформаційної мережі, рухається іншим шляхом: сильні інституції та відносно конкурентні медіа обмежують можливість різкого повороту в зовнішній політиці, але не знімають проблеми тривалої поляризації та протестної мобілізації. Це узгоджується з оцінками безпекових органів щодо активності іноземного впливу й роботи розвідувальних мереж у країні [Bezpečnostní informační služba BIS, 2024]. Додатковий аналіз місцевого дезінформаційного середовища показує: ключова проблема – у «живучості» каналів і спільнот, а не в разових кампаніях [CEDMO Hub, 2024].

Для того, щоб коректно порівнювати країни, замало описувати сюжети й приклади. Потрібні також інструменти, які дозволяють вимірювати стійкість суспільства та класифікувати типи маніпуляцій. Індекси на кшталт Індексу стійкості до дезінформації (Disinformation Resilience Index) [Ukrainian Prism, n.d.] допомагають бачити, де саме поєднання роботи інституцій, стану медіа та соціокультурних чинників робить країну більш уразливою, і де інформаційний тиск найшвидше переростає у політичну нестабільність. Водночас ширші підходи, які розглядають дезінформацію не лише як «текст у мережі», а як явище з психологічними, технічними, організаційними й правовими складниками, дають змогу точніше добирати заходи реагування [Disinfo.eu, 2021].

Румунський приклад із кампанією в TikTok навколо кандидата, який раптово отримав непропорційно велику видимість, показує, як швидко механізми рекомендацій платформи можуть змінювати порядок денний і створювати враження, ніби крайня позиція стала «звичною» та прийнятною [Global Witness, 2024]. Тут важливий урок для інституцій: правові й процедурні відповіді на маніпуляції можуть самі підірвати довіру, якщо громадяни сприймають їх як довільні або політично заангажовані. Тому протидія ІПСО має бути водночас ефективною і зрозумілою з погляду правил, із прозорими підставами та логікою рішень.

Фінляндія є корисним контрприкладом, який допомагає виокремити чинники стійкості. Порівняльні індекси та описані європейськими експертами практики підкреслюють значення системної медіаосвіти, високої довіри до інститутів і раннього усвідомлення загроз – усе це зменшує «попит» на конспіративні пояснення. За таких умов зовнішній актор частіше переносить тиск в інші сфери, зокрема на інфраструктуру, використовуючи гібридні інциденти.

Франція, своєю чергою, показує, як у великих демократіях із високою свободою слова підробка під медіа та «виробництво сумніву» можуть підживлювати вже наявні соціальні конфлікти навіть без широкої мережі місцевих посередників. Державні оцінки загроз у контексті великих подій свідчать, що ризики інформаційного впливу там розглядають як системні, а не випадкові [SGDSN & VIGINUM, 2024].

Європейська відповідь на ПСО загалом поступово змінилася: від морального осуду до поєднання правових, санкційних та інформаційних інструментів. Головна ж суперечність не зникла: демократія має захищатися так, щоб не «скотитися» до практик надмірного контролю над публічною дискусією. Тому ключове питання – довіра до правил: хто і за якою процедурою визначає, що є маніпуляцією; як забезпечується можливість оскарження; як не допустити, щоб боротьбу з дезінформацією перетворили на зброю у внутрішній політичній боротьбі. Російська стратегія системно грає саме на цій дилемі. Вона просуває тезу про «цензуру Заходу», підміняючи складне юридичне й політичне питання про межі протидії ПСО простим гаслом про «свободу слова». Відбувається підміна теми: кроки на кшталт позбавлення заробітку маніпулятивних мереж, позначення їхнього контенту або зменшення його поширення подаються як переслідування інакодумства, хоча насправді йдеться про захист відкритих правил публічної дискусії від організованого зовнішнього втручання. Отже, це не лише підірив довіри до окремих рішень, а й загалом ослаблення довіри до державних інституцій та медіа і платформ, які змушені відповідати у нав'язаних противником термінах. У підсумку «свобода слова» використовується як словесний прийом: щоб зняти відповідальність із організаторів впливу й відвести увагу від координації, прихованого фінансування, анонімності мереж і встановлення джерела на абстрактне питання «чи можна взагалі щось обмежувати».

З одного боку, ЄС робить ставку на чіткіші правила для платформ. Посилений Кодекс практики щодо дезінформації та пов'язані з ним рамки задають стандарти прозорості політичної реклами, співпраці з організаціями з перевірки фактів, обмеження монетизації маніпулятивного контенту та надання даних для досліджень [European Commission, n.d.]. З іншого боку, ці кроки не прибирають основної проблеми стимулів: економічна модель платформ, заснована на боротьбі за увагу, сама заохочує конфліктний і поляризаційний контент. Тому навіть дуже жорсткі правила і модерація не здатні повністю перекрити цю логіку.

Засоуговує увагу і спроба вибудувати підхід «демократичного щита» на рівні Союзу, де протидія ПСО розглядається як довгострокова політика зміцнення інститутів і суспільної довіри, а не як разова реакція на окрему кампанію [European Commission, 2025b]. У цій рамці важливо розрізняти два завдання. По-перше, зменшити «пропозицію» маніпуляцій: викривати мережі, перекривати фінансування, застосовувати санкції та притягати до відповідальності конкретних організаторів. По-друге, зменшити «попит»: через освіту, сильні медіа та соціальну політику, яка знижує привабливість простих конспіративних пояснень.

Окреме питання узгодженості дій. Досвід попередніх ініціатив показує: обмін інформацією між державами та спільні протоколи реагування працюють лише тоді, коли країни готові вкладатися у взаємну інституційну довіру та визнавати загрозу спільною. Там, де тема ПСО стає частиною внутрішньої партійної конкуренції, спільна політика слабшає, а теза про «боротьбу з цензурою» починає захищати саме ті середовища, які живляться маніпуляціями.

Висновки. Російські ПСО в ЄС слід розуміти не як суму резонансних інформаційних епізодів, а як стійку інфраструктуру впливу, що поєднує стратегічні наративи, мережеве маскування й адаптивну тактику під локальні політичні розколи. Їхня ефективність зумовлена не «силою пропаганди» як такої, а конфігурацією вразливостей демократичного середовища: фрагментованими медіаринками, конкуренцією ідентичностей, низьким рівнем

міжінституційної довіри та алгоритмічно стимульованою радикалізацією уваги. Після 2022 року ПСГО дедалі частіше працюють не на переконання, а на дезорганізацію – виробництво сумніву, розмиття відповідальності, підрив здатності до колективних рішень і нормальної політичної агрегації інтересів.

Ключовий політичний виклик для ЄС полягає в тому, що протидія ПСГО неминуче торкається фундаментального для ліберальної демократії питання про межі регулювання публічної сфери. Саме тут РФ застосовує один із найрезультативніших прийомів – спотворене використання свободи слова як універсального виправдання для організованого інформаційного втручання. Апеляція до свободи слова в російському дискурсі не є нейтральною ціннісною позицією; вона функціонує як технологія нормативної інверсії, коли свобода редукується до права на безконтрольне поширення координованих маніпуляцій, а демократичні критерії свободи вираження (прозорість політичної комунікації, незалежність медіа, підзвітність влади, можливість перевірки походження повідомлень) із рамки свідомо вилучаються. У результаті ЄС часто змушений вести дискусію в термінах «цензура/не цензура», хоча предметом є інше: чи допускає демократія приховані зовнішні операції, що імітують автентичний внутрішній плюралізм і підривають конкурентність політичного процесу. Звідси принципово важливий висновок для політики протидії: ефективною є не та стратегія, що «більше блокує», а та, що повертає контроль над визначеннями та процедурою. Це означає переорієнтацію з моралізаторського протиставлення «свобода vs безпека» на інституційно-правову логіку «права і свободи vs прихована координація та зовнішнє втручання». Практично це передбачає:

(1) розведення в публічній аргументації двох різних об'єктів – індивідуального висловлювання (квазі)державно організованих мереж впливу;

(2) стандарти прозорості щодо походження політичного контенту, фінансування, мережевої координації та атрибуції;

(3) процедурні гарантії (апеляція, судовий контроль, аудит рішень платформ), які знімають підстави для нарративу про «довільну цензуру»;

(4) координацію між державами-членами, що мінімізує ефект «слабкої ланки», коли обмеження в одній юрисдикції компенсуються перенесенням інфраструктури в іншу.

Отже, у сучасній фазі конфронтації РФ–ЄС поле інформаційної безпеки є одночасно полем нормативної боротьби. Російські ПСГО використовують свободу слова як риторичний ресурс, щоб легітимувати втручання та делегітимувати захисні механізми демократії. Відповідь ЄС варто організувати симетрично складною: не відмова від ліберальних норм, а їхня операціоналізація у формах, які відсікають приховану координацію та маніпулятивну інфраструктуру, не руйнуючи політичного плюралізму. Саме тоді «нарратив боротьби з цензурою» втрачає силу, бо перестає описувати реальність і перетворюється на те, чим він є фактично: інструмент захисту маніпулятивних екосистем від демократичної підзвітності.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну верифікацію запропонованої причинно-наслідкової моделі на порівняльних даних держав ЄС із фіксацією часової динаміки (до- та післякризові періоди) і розмежуванням типів поляризації (афективної, ідеологічної, вертикальної). Перспективним є поєднання систематичного контент-аналізу конспіративних нарративів у цифрових платформах із показниками інституційної довіри, протестної мобілізації та стабільності урядування, що дозволить уточнити роль медіаторів і модераторів впливу. Окремий напрям становить дослідження механізмів «конвертації» онлайн-радикалізації в офлайн-дії через соціально-мережеві структури, локальні спільноти та тригери безпекових криз. Додаткової уваги потребує порівняльна оцінка ефективності контрзаходів, зокрема кодексів саморегуляції (регулювання платформ, стратегічні комунікації, медіаграмотність, кримінально-правові інструменти та санкційні режими) з погляду їхнього впливу на демократичну легітимність і ризик зворотної поляризації.

References:

1. Bezpečnostní informační služba. (2024). Annual report 2024. <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocnni-zpravy/2024-vz-aj.pdf>
2. Bodine-Baron, E., Helmus, T. C., Radin, A., & Treyger, E. (2018). Countering Russian social media influence (RR-2740). RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2740.html
3. Braw, E. (2025, November 26). How the Baltic Sea nations have tackled suspicious cable cuts. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-the-baltic-sea-nations-have-tackled-suspicious-cable-cuts/>
4. Burke, J. (2023, September 27). 'A huge storm': Polarised Slovakia on a knife edge ahead of elections. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/27/slovakia-knife-edge-elections>
5. CEDMO Hub. (2024, December 16). Disinformation landscape in Czechia. https://cedmohub.eu/wp-content/uploads/2024/12/DisinfoLandscapeCzechia_20241216.pdf
6. Cvrček, V., & Fidler, M. (2024). From news to disinformation: Unpacking a parasitic discursive practice of Czech pro-Kremlin media. *Scando-Slavica*, 70(1), 32–54. <https://doi.org/10.1080/00806765.2024.2317374>
7. Disinfo.eu. (2021). Many faces of disinformation: Understanding the multiple dimensions of disinformation and its responses. https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2022/01/Manyfaces-Report-2021_EUDL_V2.pdf
8. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, & Joint Research Centre. (2020). The landscape of hybrid threats: A conceptual model. <https://euhybnet.eu/wp-content/uploads/2021/06/Conceptual-Framework-Hybrid-Threats-HCoE-JRC.pdf>
9. European Commission. (n.d.). A strengthened EU code of practice on disinformation. Retrieved January 5, 2026, from https://commission.europa.eu/topics/countering-information-manipulation/strengthened-eu-code-practice-disinformation_en
10. European Commission. (2020, June 10). Joint communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Tackling COVID-19 disinformation – Getting the facts right (JOIN(2020) 8 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0008>
11. European Commission. (2024, October 11). Memo: Known information interference operations during EP elections. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/879707/Memo%20-%20Known%20information%20interference%20operations%20during%20EP%20elections.pdf>
12. European Commission. (2025a, February 13). The code of conduct on disinformation. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation>
13. European Commission. (2025b, November 12). European Democracy Shield and EU strategy for civil society pave the way for stronger and more resilient democracies. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/european-democracy-shield-and-eu-strategy-civil-society-pave-way-stronger-and-more-resilient>
14. European External Action Service. (2025). Russia's continued attempts to manipulate the information environment. https://www.eeas.europa.eu/eeas/exposing-continued-russian-attempts-manipulate-information-environment_en
15. European Parliamentary Research Service. (2020). Foreign interference in democracies: Understanding the threat, and evolving responses. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652082/EPRS_BRI%282020%29652082_EN.pdf
16. Gemenis, K. (2021). Explaining conspiracy beliefs and scepticism around the COVID-19 pandemic. *Swiss Political Science Review*, 27(2), 229–242. <https://doi.org/10.1111/spsr.12467>
17. Global Witness. (2024, December 17). What happened on TikTok around the annulled Romanian presidential election? An investigation and poll. <https://globalwitness.org/en/campaigns/digital-threats/what-happened-on-tiktok-around-the-annulled-romanian-presidential-election-an-investigation-and-poll/>
18. GLOBSEC. (2022). Foreign malign influence in Central Europe and the Western Balkans. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-02/Foreign-malign-influence-in-Central-Europe-and-the-Western-Balkans.pdf>
19. GLOBSEC. (2023). GLOBSEC trends 2023: United we (still) stand. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/GLOBSEC%20Trends%202023.pdf>
20. Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., António, J. H. C., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanuša, N., Bovan, K., Bužarovska, R., Cichocka, A., Delouvé, S., Douglas, K. M., Dyrendal, A., Etienne, T., Gjoneska, B., Graf, S., Gualda, E., Hirschberger, G., ... van Prooijen, J.-W. (2022). Conspiracy mentality and political orientation across 26 countries. *Nature Human Behaviour*, 6, 392–403. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01258-7>
21. International Centre for Counter-Terrorism. (2024, November). Disinformation in Czechia: Past and present threats. https://www.icct.nl/sites/default/files/2024-11/ICCT_Report_Disinfo_in_Czechia_Nov2024.pdf
22. Iyengar, S., Sood, G., & Lelkes, Y. (2012). Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76(3), 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>

23. Krekó, P. (2020, June). Drivers of disinformation in Central and Eastern Europe. GLOBSEC. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2020-06/Drivers-of-disinformation-in-Central-and-Eastern-Europe.pdf>
24. Lehto, E., & Kauranen, A. (2026, January 1). Finland seizes ship sailing from Russia after suspected cable sabotage in Baltic Sea. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/finland-suspects-ship-causing-undersea-cable-damage-president-says-2025-12-31/>
25. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2018). Protecting elections: A strategic communications approach. https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/nato_report_-_protecting_elections_1.pdf
26. Paul, C., & Matthews, M. (2016, July 11). The Russian “firehose of falsehood” propaganda model: Why it might work and options to counter it. RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>
27. SGDSN, & VIGINUM. (2024, September 19). Summary of the information threat to the Paris 2024 Olympic and Paralympic Games. https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20240919_NP_SGDSN_VIGINUM_Summary%20information%20t hreat%20Paris2024Games_EN_0.pdf
28. The Soufan Center. (2021, April 20). IntelBrief: QAnon conspiracy theories gain traction in Russia, China and Iran. <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2021-april-20/>
29. Ukrainian Prism. (n.d.). Retrieved January 5, 2026 Russian disinformation resilience index (DRI). <https://prismua.org/en/dri/>
30. Wee, O. (2024, March 13). Lessons from Russia’s hybrid war against Sweden and Finland NATO membership. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/lessons-from-russia-s-hybrid-war-against-sweden-and-finland-nato-membership-/7525897.html>

Alla Humeniuk,

*Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the International Cooperation and European Integration Office,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University*

Anton Pastovenskyi,

Postgraduate student, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Propaganda, Conspiracy Narratives, and Political Polarization: the Impact of Russian Information-Psychological Operations on Domestic Political Processes in EU Member States

The article examines the evolution of Russian information-psychological operations (IPOs) in European Union member states after 2014 and their intensified use under the conditions of the full-scale war since 2022, when propagandistic messages are increasingly packaged as conspiracy narratives and employed as instruments of pressure on domestic political processes. The study aims to account for the causal chain through which conspiracy plots amplify affective and vertical polarisation, erode institutional trust, and complicate decision-making, thereby lowering institutional governability and increasing the risk of domestic political instability. Methodologically, the article combines a theoretical synthesis of realist, liberal and constructivist perspectives with elements of discourse analysis and comparative analysis, complemented by an analytic discussion of illustrative European cases (including Czechia, Slovakia, Romania, Finland and France). The findings indicate that conspiracy narratives function not merely as lay “explanations” of complex events but as a political technology: they provide a coherent enemy schema, normalise the delegitimation of opponents, transform uncertainty into moral certainty, and thereby facilitate mobilisation around radical demands. The core mechanisms identified are the erosion of trust and procedural legitimacy, the fragmentation of the public sphere through platform algorithms and networked communities, emotional polarisation, and the potential conversion of online radicalisation into offline action. The article also shows that the strength of these effects is conditional on the configuration of institutional capacity, national media ecosystems, and platform governance and regulatory regimes. The practical implication is that effective countermeasures should integrate platform governance, strategic communications and democratic resilience, while avoiding security responses that inadvertently undermine political pluralism and democratic legitimacy.

Keywords: *information-psychological operations; propaganda; conspiracy narratives; political polarisation; trust; democratic resilience; European Union.*